

Uskonto ja Maailmankuva Max Weberin, Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin teorioiden valossa

Joensuun yliopisto
Sosiologian laitos
Marti Muukkonen

Johdatus sosiologian
teorioihin kurssin
(560201) korvaava
suoritus.

Uskonto ja Maailmankuva Max Weberin, Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin teorioiden valossa

Uskonnon ja talouden suhde Max Weberillä

Weber uskontososiologina

Max Weber on sosiologian klassikoista ehkä syvällisimmin perehtynyt uskontososiologisiin kysymyksiin. Hänen *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*- teoksensa on muodostunut alan perusteokseksi. Se on alkanut elää jo omaa elämäänsä siinä määrin, että siihen vedotaan jopa sellaisissa asioissa, jotka olivat Weberille itselleen vieraita. Usein unohdetaan erityisesti se, että Weber puhui todellisuudessa *kalvinistisesta etiikasta* eikä koko protestantismista verratessaan sitä kapitalismiin. Ero on sama kuin islantilaisten perusteella todettaisiin kalastuksen olevan pohjoismaiden tärkein elinkeino.

Weberin eittämätön avu sosiologina oli hänen laaja yleissivistyksensä. Paitsi taloustieteilijä, hän oli eurooppalaisen kulttuurin asiantuntija ja viitteistä päätellen hän pystyi myös lukemaan Raamattua ja kirkkoisia alkukielillä ja tunsikin alan tutkimusta. Siten hän tunsikin käytetyn terminologian ja osasi tehdä tarpeelliset erottelut. Täten hän ei yleensä sortunut maalailemaan sellaisia kuvia uskontokunnista, joita näiden edustajat eivät olisi voineet ymmärtää. Lisäksi hänen tutkimuksissaan näkyy selvästi hänen tinkimätön eettinen asenteensa.

Protestanttinen etiikka oli ensimmäinen osa kokoomateoksesta *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie I-III*. Systemaattisen uskontososiologiansa hän esitti pääteoksensa *Wirtschaft und Gesellschaft* osassa *Religionssoziologie*. Weberille ideoiden tai katsomusten merkitys oli olennainen osa teorioita. Artikkelisarjassaan 'Maailmanuskontojen talousetiikka', joka julkaistiin *Archiv für Sozialforschung*issa hän kirjoittaa mm.: ”Hyvin usein maailmankuvat, joita aatteet ovat luoneet, ovat vaihdemiesten tapaan määränneet toiminnan raiteiden suunnan. 'Mistä' ja 'mihin' joku haluaa tulla vapautetuksi, unohtamatta 'mahdollisuutta', perustuvat tämän maailmankuvalle.” Weberille on tyypillistä nähdä 'idea' toiminnan dynamona. Tämän osoittamiseksi hän käyttää sosiologiassa varsin epäortodoksista tutkimusotetta, joka kuitenkin synnytti klassisia sosiologian teoksia. Tämä Weberin metodiikka on varteenotettavaa nykypäivänäkin paitsi uskontososiologisessa myös yleensä aatehistoriallisessa tutkimuksessa.

Luther ja kutsumus

Protestanttisessa etiikassa hän käyttää eksegetiikasta tuttua metodia osoittaessaan protestanttien tehneen työnteosta Jumalan asettaman velvollisuuden. Hän lähtee saksan

sanasta *beruf* joksi Luther käänsi kreikan κλησις -sanan sekä vastaavat latinan (vocatio) ja heprean (*melachaa*). Näitä termejä oli aiemmin käytetty vain koskien kutsumusta pyhään elämään sakraalissa virassa. Kutsumus-sanaa ei käytetä maallisen ammatin merkityksessä Raamatussa, kirkon traditiossa ennen uskonpuhdistusta eikä katolisissa raamatunkäännöksissä. Täten kutsumus-sanan profaani käyttö rajoittuu ainoastaan protestantismiin.

Tästä hän lähtee tutkimaan työnteon merkityksen korostumista protestantismissa alken Lutherista. Kun katolinen kirkko ohjasi autuaaseen elämään pyrkivän luostariin tai pappisuralle, Luther osoitti toiseksi mahdollisuudeksi maallisten velvollisuuksien täyttämisen. Weber seuraa beruf-teeman kehitystä Lutherin ajattelussa rinnakkain *sola fide* -käsitteen kanssa ja osoittaa edellisen olevan seurausta jälkimmäisestä. Aluksi nimittäin Luther suhtautui maalliseen työhön samoin kuin katolinen kirkkokin - välttämättömänä pahana. Kun munkkihurskaus oli hänelle egoistista maallisia velvollisuuksia karttavaa rakkaudettomuutta hän kehittää maallista kutsumusta nimenomaan lähimmäisenrakkauden tematiikasta käsin. Hänelle työnteke ja -jako oli toisten palvelemista. Sinänsä hyvin kaukana myöhemmästä kapitalismin ajattelusta. Se ei kuitenkaan missään vaiheessa tullut hänelle pelastuksen välineeksi munkkihurskauden rinnalle. Pikemminkin munkkihurskaudelta poistettiin pelastusluonne ja molemmat nähtiin jumalallisen kaitselmuksen asettamina tehtävinä. Opin puhtaus oli Lutherille ensisijainen etiikkaan nähden.

Mielenkiintoista on huomata Weberin kulkevan melkoiseen sosiologiseen vastavirtaan. Sanatarkasti lainaten: ”Sitäkin hämmästyttävämpää on, että yksittäiset tutkijat uskovat sellaisen uuden luomuksen voivan mennä ohi jättämättä jälkiä ihmisten toimintaan. Tunnustan, etten ymmärrä sitä.” Weberille oli siis selvää, että uskonnollisilla ajatuksilla oli sosiaalisen determinantin luonteisia vaikutuksia. Hän lieneekin eräs näistä, joita marxilaiset tarkoittivat puhuessaan idealisteista. Toisaalta hän ei myöskään tulkinnut protestantismia funktionalistisesti tyyliin: protestantismin tehtävä oli sakralisoida kapitalismi. Toisin kuin myöhemmin esim. Cromwell, Luther suhtautui kapitalistiselta kannalta suorastaan ‘takapajuisesti’ kapitalistisen voitonpyynnin olemukseen. Mitä enemmän Weberiä lukee, sen enemmän hänen ajatteluaan ja erottelukykyään täytyy kunnioittaa.

Askeettinen protestanttisuus

Lutherin anti hänen tutkimukselleen jäi beruf-käsitteen juurruttamiseen. Siirtyessään luterilaisuuden tarkastelusta askeettiseen protestanttisuuteen, kalvinismiin, pietismiin, metodismiin ja eri baptilistiikkeisiin, Weber lanseeraa *ideaalityyppi*-käsitteensä. Vaikka uskonnollisia ajatuksia tapaa sellaisina vain harvoin, niiden vaikutuksia voidaan tutkia kun keskitytään niiden johdonmukaisimpiin muotoihin.

Toisin kuin luterilaisuudessa, jossa siteerattiin niitä Raamatunkohtia, joissa puhuttiin katuvan armahtamisesta, kalvinilaisuudessa ei ollut ihmisellä mitään osaa pelastuksessa. Jumala on etukäteen *predestinoanut* jokaisen kohtalon, jotkut oli valittu pelastumaan, jotkut tuomittu kadotukseen. Siihen ei ihminen voi mitenkään vaikuttaa. Tämä johti myös kaiken ‘maagis-sakramentaalisen’ toiminnan hylkäämiseen kalvinismissa. On sanottukin, että Luther poisti kirkosta kaiken Raamatun vastaisen kun Calvin hyväksyi siihen vain sen minkä Raamattu erityisesti käski. Kalvinismista tuli koruton uskonto, jossa tunne-elementillä ei ollut mitään

sijaa - aistinautinnolla kaikkein vähiten. Lisäksi pelastus käsitettiin jyrkän yksilölliseksi asiaksi. Weber toteaaakin sarkastisesti kalvinismin luetuimmasta hartauskirjasta, Paul Bunyanin 'Kristityn vaelluksesta', että vasta päästyään turvaan taivaaseen teoksen kristitylle tuli mieleen, että olisi mukavaa kun perhekin olisi läsnä.

Kalvinilaisen *predestinaatio-opin* vaikutuksia olivat mm. *antiautoritaarisuus* ja ns. *iankaikkinen pelastusvarmuusoppi*. Edellinen piti kaikkea valtion tai kirkon huolenpitoa etiikasta tai sielunhoidosta arvottomana ja tarkoituksettomana. Tässä lienee pohja amerikkalaisen yhteiskunnan allergialle sosiaalivaltiota ja sosialismia kohtaan. Jälkimmäinen korosti oman pelastusvarmuuden tärkeyttä. Kun Luther lupasi armon katuville syntisille, kalvinilaisuus kasvatti itsevarmoja 'pyhiä'. *Parhaana keinona tämän varmuuden aikaansaamiseksi korostettiin väsymätöntä ammattityötä*. Weber korostaa eroa luterilaisuuden ja kalvinilaisuuden välillä kuvaamalla Lutherin kokeneen itsensä Pyhän hengen astiaksi, jolloin seurauksena on enemmän mystiikkaa. Kalvinilaisuus korosti taas Jumalan työkaluna olemista, jolloin pääpaino on toiminnassa. Molemmat halusivat pelastua *sola fide* mutta Calvin vaati objektiivisia merkkejä, jotka näkyivät toiminnassa. Käytännössä siis kaikki kalvinilaiset olivat ahkeria toimijoita - joko luonnostaan sisäisestä kutsumuksesta tai ainakin tullakseen sosiaalisesti hyväksytyksi. Jako pelastettuihin ja tuomittuihin oli jyrkkä ja vaatimukset lainkäytöstä selkeästi pelastumattomia (mm. juopot ja rikolliset) kohtaan olivat jyrkkiä. Heidät nähtiin yksiselitteisesti vihollisina. Tämä asenne selittää myös paljolti kolonialismin ja erityisesti orjakaupan ja apartheidin legitimoivaa asennetta. Muita kuin kalvinisteja ei oltu tarkoitettu pelastumaan ja siksi heitä täytyi kohdella sen mukaisesti.

Kalvinilaisen etiikan mukaan omaisuus sinänsä ei ollut pahasta, päinvastoin se kohotti ihmisen arvoa. Sen vaara oli siinä, että se houkutteli ihmisen joutilaisuuteen ja nautiskeluun. Kun vain toiminta palvelee Jumalan tahtoa, on ajan haaskaus raskain kaikista synneistä. Jopa liiallinen nukkuminen oli ajan haaskausta. Paavalin lause "jos joku ei suostu tekemään työtä, hänen ei pidä myöskään syödä." koski yhtä hyvin rikkaita kuin köyhiä. Tämä asenne toisaalta 'räjäytti' voitontavoittelun kahleet ja toisaalta säästäväisyyspakko loi pääomia.

Weber kuitenkin korostaa sitä, että kalvinistinen etiikka oli välttämätöntä vain kapitalismin käynnistymiselle. Silloin oli välttämätöntä saada asiallisia, omantunnontarkkoja ja työkykyisiä työläisiä. Myöhemmin kun kapitalismi voimistui, se kehitti omat metodinsa ja pakotti muunlaisetkin työläiset tähän mukaan. Monet Calvinin ajatukset maallistettiin ja muokattiin nimenomaan kapitalismin tarpeisiin. Esimerkkinä Weber mainitsee tämän huomautuksen siitä, että kun 'kansa' pysyy köyhänä, se pysyy Jumalaa pelkääväisenä. Hollantilaiset formuloivat tästä ajanoloon *alhaisten palkkojen tuottavuuden teorian*. Weber käyttää tässä kielikuvaa uskonnollisen juuriston kuolemista.

Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin ‘Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen’

Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin teos *Social Construction of the Reality* ei ilmestyessään vuonna 1966 saavuttanut laajempaa hyväksyntää saamastaan huomiosta huolimatta. Sen ongelmana oli jäädä 1960-luvun radikalismien jalkoihin. Marxistiset teoriat, Frankfurtin koulukunta ja Jürgen Habermas sopivat tuolloin ajan henkeen paremmin. Siitä lähtien kuitenkin Habermas ja Luckmann ovat olleet saksalaisen sosiologisen keskustelun merkittäviä kiistakumppaneita. Viimeaikaisin keskustelu näyttäisi osoittavan Luckmannin pääsevän vaihteen vuoksi niskan päälle. Ajanhistoriallisesti tätä tietysti selittää itäblokin romahtamisesta johtuva marxismin aallonpohja. Luckmannia ei kuitenkaan voi pitää pelkästään antikommunistisena muoti-ilmionä vaan hänellä on vakaa pyrkimys rakentaa kokonaisteoriaa, joka yhdistäisi sosiologian kaksi pääsuuntausta - rakenneteoriat ja toimintateoriat. Aika näyttää miten hän tässä onnistuu. Hyväkään teoria ei riitä, jos sitä ei voi tai osaa markkinoida yleisölleen. Tästä esimerkkinä olivat Berger ja Luckmann itse kun he - vapaasti tulkiten - hylkäsivät Parsonsin ja kvantitatiiviset menetelmät, koska ne olivat muuttuneet kuolettavan tylsiksi. Parsonsin teoriaahan ei koskaan ‘ammuttu alas’ - se vain yksinkertaisesti lakkasi olemasta mielenkiintoinen ja haastava. Bergerin ja Luckmannin ongelmana on vaikeaselkoisuus. Mikäli he eivät pysty esittämään teorioitaan selkeämmin, heidän teoksensa jää vain hyväksi ‘nukkulukemiseksi’.

Bergerin ja Luckmannin teoriassa on kuitenkin myös periaatteellinen ero Parsonsiin. Heille maailma muodostuu fenomenologien tapaan vuorovaikutuksesta. Heidän teoksensa onkin pitkälti opettajansa Alfred Schütz'n työn systemaattinen esitys. Sosiaalinen todellisuus ei ole Parsonsin teorian tavoin staattinen syvärakenne, vaan se uudistuu koko ajan niissä vuorovaikutuksissa, joita ihmisillä on keskenään. Toisaalta ihmiset luovat sosiaalisen todellisuuden ja toisaalta sosiaalinen todellisuus luo ihmisen. Kyseessä on jatkuva rinnakkainen vuorovaikutus - ei alistussuhde. Bergerin ja Luckmannin teoriassa on kolme kiinnostavaa piirrettä, joita tarkastelen lähemmin: tiedonkäsitteet sekä rutinoitumisen ja symbolimaailman käsitteet.

Tieto

Berger ja Luckman määrittelevät aluksi kaksi termiä: *todellisuus* ja *tieto*. ”Todellisuus on laatu, joka kuuluu ilmiöihin, joiden havaitsemme olevan tahdostamme riippumattomia (emme voi toivoa niitä pois) ja ...tieto on varmuutta, että ilmiöt ovat todellisia ja niillä on tiettyjä ominaisuuksia.” Kun termit määritellään näin yksinkertaisella tavalla, niillä on relevanssia sekä kadunmiehelle että filosofille. Kadun mies ottaa todellisuuden itsestään selvänä. Filosofit alkavat tehdä lukuisia asiaan liittyviä kysymyksiä Sosiologian tapaan käyttää näitä käsitteitä on jossakin kadun miehen ja filosofin välimailla.. Sosiologi kysyy vähintään, onko yhteyksiä yksilöiden todellisuuden ja yhteiskuntien eroavuuksien kesken. Yhteiskuntien kesken eroja on siinä, mitä niissä itsestäänselvästi pidetään 'tietona'. Tiedon sosiologia ei tutki vain yhteiskuntien 'tiedon' variaatiota, vaan myös niitä prosesseja, joiden tuloksena jokin 'tieto' vakiintuu sosiaalisesti 'todellisuudeksi'.

Koska inhimillistä tietoa kehitetään, siirretään ja säilytetään sosiaalisissa tilanteissa, täytyy pyrkiä ymmärtämään niitä prosesseja, joiden tuloksena syntyy itsestäänselvänä pidetty todellisuus kadun miehelle - todellisuuden sosiaalista rakentumista.

Tiedon sosiologian tulee tarkastella kaikkea, mikä käy tiedosta yhteiskunnassa, eikä rajoittua tutkimaan aatteiden historiaa ja maailmankatsomuksia. Vain harvat ihmiset teoretoivat, askartelevat aatteiden parissa ja rakentavat maailmankatsomuksia, mutta jokainen elää tietynlaisessa maailmassa. Teoreetikkojen virhe on yliarvioida teoreettisen ajattelun merkitystä yhteiskunnassa ja historiassa. Todellisuuden teoreettiset muotoilut - olkoot tieteellisiä tai filosofisia taikka mytologisiakin, eivät tyhjennä sitä, mikä on todellista yhteiskunnan jäsenille. Tiedon sosiologian tulee kiinnostua siitä, mitä ihmiset tietävät todelliseksi jokapäiväisessä elämässään. Terveen järjen 'tiedon' enemmän kuin aatteiden tulee olla tutkimuskohteena. Juuri tämä tieto muodostaa sen merkityksen kudoksen, jota ilman mitään yhteiskuntaa ei voisi olla olemassa.

Vaikka Berger ja Luckmann kritisoivatkin liian jyrkkää jaottelua tieteelliseen tietoon ja muuhun tietoon, he ovat itsekin vielä 1960-luvun tietokäsityksen vankeja. Määritelmästäan huolimatta tieto on heille nimenomaan kognitiivista tietoa, joka esitetään kielen sanallisessa muodossa. Kuitenkin heidän määritelmänsä kattaa myös tiedon, jota ei voi esittää aina sanallisesti muuten kuin karkeina likiarvoina. Kuinka voi sokealle selittää millainen väri on sininen? Tai kun muistamme ne lukemattomat tavat, millä rakkautta ja muita tunteita on yritetty määritellä, huomaamme kielen rajallisuuden. Lisäksi osa Bergerin ja Luckmannin korostamasta arkitiedosta tallentuu aivojemme lisäksi/sijasta selkäydinjalteeseen. Opittuina asioina refleksit perustuvat tällaiseen ei-sanalliseen tietoon, jolla käsittelemme aistiemme välittämää tietoa. Tämän lisäksi tulevat ei-opitut biologiaamme vaikuttavat seikat, joista elimistöllämme on tieto, ja johon se osaa automaattisesti reagoida. Tällaisia ovat reaktiot lämpöön, valoon, seksuaalisingnaaleihin jne. Näiden poisjättäminen edellyttää ihmiskäsityksessä psyko-somaattisen holistisuuden hylkäämistä, mikä on arveluttavaa, koska heidän omakin tutkimuksensa nousi kyllästymisen tunteesta aikaisempaa tutkimusta kohtaan. Vaikka Berger ja Luckmann ovatkin oikeassa siinä, ettei tietoa voi rajata vain teoreettiseen tietoon, heillä jää tietokäsittelyn analysointi em. syistä vajeaksi.

Rutiinit

Tietoa ympäröivästä maailmasta jäsenetään Bergerin ja Luckmannin mukaan siis kielen avulla. Kieli toisaalta objektivisoi maailmaa ja toisaalta jäsentää sitä. Lisäksi se antaa koordinaatit elämälle. He käyttävät ilmaisua *kasvokkaiset vuorovaikutustilanteet* kuvaamaan tilannetta, jossa kahden ihmisen erilaiset jäsennystavat kohtaavat ja tilanteeseen liitetyt luokittelut joko vahvistuvat tai muuttuvat. Eri arkielämän tilanteissa on tyypillistä käyttää valmiita luokituksia - *skeemoja*, joilla annetaan eteen tuleville ihmisille tai asioille merkityksiä tai laatuarvotuksia. Vuorovaikutuksessa ihminen joutuu jatkuvasti korjaamaan ja tarkentamaan näitä luokituksia. Se, mikä kirjoittajilta jää tässä puuttumaan em. tietokäsityksen kritiikkiin liittyen, on tämän korjaavan viestinnän muoto. He keskittyvät liian paljon puhuttuun kieleen ja sen merkityksiin huomatakseen, että valtaosa viestinnästä tapahtuu non verbaalisesti ja useimmiten alitajuisesti. Lähetämme ja vastaanotamme jatkuvasti viestejä, joita emme edes tiedosta. Silti ne vaikuttavat Bergerin ja Luckmannin teorian mukaisesti korjaavasti tyyppityksiimme toinen toisestamme. Sanat voivat olla kohteliaita ja muodollisen ystävällisiä - jopa sydämellisiä - mutta mikäli äänensävy ja ilmeet puhuvat toista, jää sanojen viesti huomioimatta. Luokittelu tapahtuu non verbaalisesti.

Vaikka kieli liittyy erityisesti kasvokkaiisiin Bergerin ja Luckmannin käyttämään *tässä ja nyt* tilanteisiin, nimenomaan verbaalinen (sisältäen kirjoitetun) kieli voi irtaantua siitä ja rakentaa siltä sellaisiinkin todellisuuden osa-alueisiin, joiden kanssa ei voi olla kasvokkain. Niitä kielen elementtejä, jotka luovat tällaisia siltoja voidaan sanoa symboleiksi. Uskonto, filosofia,

taide ja tiede ovat tärkeitä symbolijärjestelmiä. Vaikka nämä symbolijärjestelmät ovat pitkälle irtautuneita arkielämän sisällöstä (ts. ovat abstrakteja) -ne saattavat olla erittäin merkityksellisiä arkitodellisuudelle. Kielen avulla ne voidaan myös 'palauttaa takaisin' arkitodellisuuden tasolle. Tässä Berger ja Luckmann tuovat esiin symbolin merkityksen: se on viite, joka edustaa jotain arkitodellisuuden osaa.

Arkielämän tasolla näillä symboleilla on oleellinen merkitys tiedon käsittelyssä. Koska koko ajan ei voi analysoida kaikkea eteen tulevaa, ne täytyy kategorisoida em. symboleiksi tai skeemoiksi. Yleensä valtaosa toiminnoistamme tapahtuu rutiininomaisesti ilman että siihen kiinnittää itse huomiota. Kävellessä ei ajattele: 'nyt nostan ensin kantapäätäni, sitten lopun jalan, nojaudun eteenpäin ja siirrän jalan n. 1/2m toisen eteen'. Sama pätee autolla ajoon. Kuitenkin moni muistaa tilanteen ajoharjoitteluajalta, jolloin vaihtaminen ykköseltä kakkoselle oli keskittymistä vaativa suoritus. Toimintojen tultua tutuiksi ne muuttuvat rutiineiksi. Tämä vapauttaa keskittymään kulloinkin käsillä olevaan tehtävään. autoillessa auton käsittely on automaattista ja liikenteen havaitseminen on niin lähellä sitä, että se vapauttaa esim. keskustelemaan vaimon kanssa puhelimesta.

Myös erilaiset vuorovaikutussuhteet muuttuvat usein rutiineiksi. Samantyyppisiin tuloksiin ihmissuhteissa on päätyttyä myös Erich Berne teoksessaan Kanssakäymisen kuviot, jossa hän kuvaa erilaisia ihmissuhdepelejä tyyliin: 'Vaimo kysyy miltä jokin uusi hame näyttää. Mies vastaa, että ihan ok, jonka jälkeen vaimo syyttää miestä siitä, ettei tämä edes katsonut ja valittaa ettei tämä välitä hänestä. Mies huokaisee ja väittää vastaan. Riita syntyy ja noudattaa vanhaa totuttua kuviotaan' Berger ja Luckmann sanoisivat ao. esimerkistä, että ihmissuhde on *institutionalisoitunut*. Puolisoiden kohdalla (positiivisemmassa tapauksessa) elämä on niin rutinoitunut, että non verbaalinen viestintäkin on automatisoitunut. Usein pitkään naimisissa hyvässä parisuhteessa eläneet 'osaavat lukea toistensa ajatukset.'

Kun kahden henkilön luomaan suhteeseen liittyy kolmas, esimerkiksi puolisoille syntyy lapsi, tapahtuu suhteen *objektivisoituminen*. Tällöin suhdetta pyritään tarkastelemaan ikäänkuin ulkopuolisen asemasta, jotta kolmaskin sen tajuaisi. Lisäksi on huomattava, että tuolle kolmannelle olemassa oleva suhde on jo olemassa oleva tosiasia, jota hän ei ole ollut luomassa.

Tässä ja nyt tilanteissa useimmiten toteutetaan rutiineja. Tällöin se tieto, jota ei välttämättä tarvita rutiinin suorittamiseen, on latenttina taustalla. Mikäli rutiiniin tulee keskeytys - esim. autokorjaaja saa eteensä uudentyyppisen rakenteen, hän aktivoi latenttina olleen teorian tietonsa ja pyrkii soveltamaan sitä uudessa tilanteessa. Sama aktivoituminen tapahtuu myös ihmissuhteissa. Kun toinen puolisoista lähtee esim. opiskelemaan, syntyy uusi tilanne, joka edellyttää uudenlaista käyttäytymistä ja uusien rutiinien luomista.

Edellä mainitut symbolit ovat myös latenteja tiedon kategorioita. Berger ja Luckmann nimeävät tällaise kategoriat *symboliuniversumeiksi*. Kun he korostavat universumin käyttöä tässä sanan kirjaimellisessa merkityksessä, tulee symboliuniversumin käsite lähelle *maailmankuva-* ja *maailmankatsomus-* käsitteitä. He johtavat symboliuniversumien synnyn vuorovaikutustilanteiden objektivisoitumisen legalisoimisesta. Tässä he selvästi ovat vielä kapinansa kohteen - Parsonsin systeemiteorian - vankeja. Heille maailma on ihmisten sosiaalinen maailma ja ilmeisesti siksi he eivät käsittele symboliuniversumin syntyä darvinilaisittain hengissäselviämisen kannalta. Heidän tiedon määritelmänsä olisi edellyttänyt myös tämän selvittämistä. Yksinäisen metsästäjän itse oppimalla tiedolla luonnosta, ei

välttämättä ole mitään tekemistä yhteisön legitimaation kanssa, mutta se on osa hänen symboliuniversumiaan.

Berger ja Luckmann määrittelyiden mukaan *symboli* voi olla henkilö, esine, käyttäytymisakti tai sanallinen ilmaisu. Yhteistä niille on se, että ne viittaavat johonkin muuhun kuin mitä ne itse ovat. Lippu ei ole ensisijaisesti suuri kangas, jossa on erilaisia kauniita kuvioita vaan yhteisön ja sen arvojen edustaja. Kuningas ei ole ensisijaisesti mukava mies, vaan lipun kaltainen valtion symboli. Tämänkaltaisille symboleille on tyypillistä, että ne ovat usein laajoja ja monimerkityksellisiä toisin kuin esim. käsitteet tai merkit, jotka pyritään määrittelemään tarkasti. Symbolien arvoa saatetaan myös korostaa toisilla symboleilla. Esimerkiksi lippua nostettaessa miehet paljastavat päänsä tai tekevät kunniaa. Symbolit saattavat muodostaa myös ketjuja tai ryppäitä. Esimerkiksi mustan paidan kauluksessa oleva 'sokeripala' viittaa lipereihin, jotka viittaavat (Suomessa vain) pastoriin, jonka nimitys viittaa Raamatun Hyvä paimen- vertaukseen, joka taas viittaa Kristukseen seurakunnan paimenena. Euroopan unionin lippu on esimerkki ryppäästä, joka viittaa sekä joukkoon sen jäsenvaltioita että sen omiin rakenteisiin. Lisäksi se viittaa Jaques Delorsin käyttämään ilmaisuun kristinuskosta Euroopan sieluna. Kyseessä on ilmestyskirjasta peräisin oleva Marian symboli: *"Taivaalla näkyi suuri tunnusmerkki: nainen, jolla oli pukunaan aurinko, kuu jalkojen alla ja pään päällä seppeleenä kaksitoista tähteä"* Ilm 12 1.

Yhteenvedtopohdintaa

Tutkittaessa eri yhteisöjä, sen arvomaailmaa voidaan lähestyä sen tässä ja nyt käytäntöjä tarkastelemalla. Tämä on perinteinen sosiologian ja antropologian havainnointimenetelmä. Välttämättä kaikkea ei kuitenkaan saa tällä tavoin selville. Kirkkoherranviraston väestörekisterirutiineista ei juuri näy työyhteisön aatteellinen pohja. Tällöin Bergerin ja Luckmannin ajatus symboliuniversumista ja symbolien palauttamisesta arkielämän tasolle on arvokas lähestymistapa. Yhteisön kirjallisesta tuotannosta, tavoista, terminologiasta ym. voidaan etsiä ja identifioida symboleita, jotka ovat yhteisölle merkityksellisiä. Kyseessä on Weberin käyttämä tapa identifioida merkityksellisiä käsitteitä ja lokalisoida ne. Terminologian perusteella voidaan ryhmä lokalisoida sellaisiin laajempiin ryhmiin, joiden maailmankuva tunnetaan. Metodi edellyttää tosin laajaa kontekstin ja tutkimuskohteen sisäisen keskustelun tuntemusta sekä termin käytön traditiohistorian selvittämistä.

Mikäli tekstissä esiintyy esim. ilmaisu 'proletariaatin diktatuuri', on todennäköistä, että se liittyy marxilaiseen maailmankatsomukseen. Pelkkä sisältöanalyysi, traditiohistorian tunteminen ja lokalisointi ei kuitenkaan riitä, koska symboleilla on taipumus jäädä elämään perinteinä vaikka itse sisältö olisikin unohtunut. Hyvä esimerkki on joulun erilaiset tavat. Harva enää muistaa joulukuusen koristeiden, pukin, jouluruokien ym. symboliikkaa. Silti vanhat traditiot elävät sitkeästi. Niillä voidaan joko Bergerin ja Luckmannin mukaisesti vahvistaa olemassa olevia rakenteita tai niillä voi olla terapeuttisia merkityksiä yksilölle. Varsinkin surutyön käynnistämisen symbolikäyttäytymisellä on merkittävä osuus. Näissäkin tapauksissa symbolit kertovat kyseisestä ryhmästä, jossa niitä harjoitetaan. Tarkemman kuvan saaminen edellyttää kuitenkin analyysia paitsi symbolin merkityssisällöstä sinänsä myös sille annetuista tai poisjätetyistä myöhäisemmistä merkityksistä. Eli kyseessä on symbolin traditiohistorian tutkiminen.

Weberin tärkeä anti maailmankuvatutkimukselle on ennakkoluulottoman tutkimusmetodiikan esittely. Käsitteistä on johdettavissa ajattelun ideaalityyppejä, jotka määräävät toimintaa 'vaihdemiesten' tavoin. Tämä sama ideoiden maailma tulee esiin myös bergerillä ja Luckmannilla symboliuniversumien käsitteessä. Myös heidän mukaansa symbolit - Weberin ideat - voidaan palauttaa arkitodellisuuteen. Kuitenkin he, Weberistä poiketen, esittävät symbolimaailman synnystä vain sosialisatiomalli-tyyppisen selityksen. Valitettavasti heillä ei näytä olleen Weberin tapaista laajaa yleissivistystä, jotta olisivat voineet todella ymmärtää häntä. Schutzin ja Weberin yhdistäminen tältä osin jäi kyllä vajaaksi. Kyseessä on pikemminkin Weberin tulkinta Schutzin avulla.

Lähteet:

Berger Peter L. and Luckmann Thomas:
1972   The Social Construction of Reality. Repr. Cox & Wyman Ltd. London.

Weber Max:

- 1990 Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. 2p. WSOY. Juva.
- 1970 Essays in Sociology. 7th impression. Translated, Edited and with an introduction by H.H.Gerth and C.Wright Mills.Routledge & Kegan Paul ltd. London.